

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

सर्वोच्च न्यायालय अहवाल [१९६१]

द कमिशनर ऑफ इनकम-टॅक्स, बॉम्बे सिटी ॥

विरुद्ध

श्री सीतलदास तीरथदास

(न्यायमूर्ती जे. एल. कपूर, न्यायमूर्ती एम. हिदायतुल्ला आणि न्यायमूर्ती जे. सी. शाह)

प्राप्तीकर- हुकूमनाम्या अंतर्गत पत्नी आणि मुलांना देय असलेला निर्वाहखर्च - एकूण उत्पन्नामधून वजा करता येईल की नाही.

करनिर्धारक व्यक्तीच्या विरोधात त्याची पत्नी आणि मुलांना निर्वाहखर्च देण्या संबंधी संमती हुकूमनामा पारित करण्यात आला. ह्या हुकूमनाम्यामध्ये करनिर्धारक व्यक्तीच्या उत्पन्नावर कोणतेही शुल्क आकारले गेले नाही. करनिर्धारकाने त्याच्या एकूण उत्पन्नातून हुकूमनाम्या अंतर्गत भरलेल्या रकमेच्या प्राप्तिकर कपातीचा दावा केला.

असे मानले गेले आहे की, करनिर्धारक व्यक्ती कपातीसाठी पात्र नाही. जिथे दायित्वाद्वारे उत्पन्न करदात्यापर्यंत पोहोचण्यापूर्वी अधिभावी शीर्षकाद्वारे वळवले गेले होते, ते कपात करण्यायोग्य होते; परंतु जेथे असे उत्पन्न करनिर्धारक व्यक्तीपर्यंत पोहोचल्यानंतर दायित्व पार पाडण्यासाठी उत्पन्न लागू करणे आवश्यक होते, तेथे ते कपात करण्यायोग्य नव्हते. कपात केली जाणारी रक्कम, खरे तर, त्याचे उत्पन्न म्हणून करनिर्धारक व्यक्तीपर्यंत कधीही पोहोचले नाही का, ही खरी कसोटी होती. प्रस्तूत प्रकरणात, करनिर्धारक व्यक्तीला त्याचे स्वतःचे उत्पन्न मिळाल्यानंतर, करनिर्धारक व्यक्तीच्या पत्नी आणि मुलांना करनिर्धारक व्यक्तीच्या उत्पन्नातील एक भाग मिळाला.

बेजॉय सिंग दुधुरिया विरुद्ध आयकर आयुक्त, (१९३३) १ आय. टी. आर. १३५, लागू होत नाही.
पी. सी. मुलीक विरुद्ध आयकर आयुक्त, बंगाल, (१९३८) ६ आय. टी. आर. २०६, हे लागू होते

दिवाण किशन किशोर विरुद्ध आयकर आयुक्त, (१९३३) १ आय.टी.आर. १४३, सेठ मोटिलल
मेनेचंद विरुद्ध आयकर आयुक्त, (१९५७) ३१ आय.टी.आर. ७३५, प्रिन्स खंडेराव गायकवार विरुद्ध
आयकर आयुक्त, (१९४८) १६ आय.टी.आर. २९४, आयकर आयुक्त, बॉम्बे विरुद्ध मकंजी लालजी,
(१९३७) ५ आय.टी.आर. ५३९, आयकर आयुक्त, बॉम्बे विरुद्ध डी. आर. नाईक, (१९३९) ७
आय.टी.आर. ३६२, डी. सी. आईच, संदर्भित (१९४०) ९ आय.टी.आर. २३६, हिरा लाल, संदर्भित
(१९४५) १३ आय.टी.आर. ५१२ आणि व्ही. एम. राघवालु नायडू आणि सन्स विरुद्ध आयकर आयुक्त,
(१९५०) १८ आय.टी.आर. ७८७, यांचा संदर्भ देण्यात आला.

दिवाणी अपिलीय न्यायाधिकारक्षेत्र: दिवाणी अपील क्रमांक ५२८/१९५९.

आय. टी. आर. क्रमांक १५/१९५७ मधील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या २० सप्टेंबर १९५७च्या
न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून अपील.

अपीलकर्त्यासाठी उपस्थित वकील- श्री हरदयाळ हार्डी आणि डी. गुप्ता.उत्तरार्थीसाठी
उपस्थित वकील - आर. जे. कोलाह , एस. एन. अँडले, जे. बी. दादाचंजी, रामेश्वर नाथ आणि पी. एल.
वोहरा.

न्यायमूर्ती हिदायतुल्लाह यांच्याद्वारे न्यायनिर्णय देण्यात आला :

२० सप्टेंबर १९५७ रोजी प्राप्तिकर संदर्भ क्रमांक १५/१९५७ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णय आणि आदेशाच्या विरोधात, प्राप्तिकर अधिनियमाच्या कलम ६६ ए (२) अंतर्गत प्रमाणपत्रासह, आयकर आयुक्त, मुंबई शहर II, यांनी हे अपील दाखल केले आहे.

प्राप्तिकर अपीलीय न्यायाधिकरण, मुंबई यांनी उच्च न्यायालयाकडे त्यांच्या अभिप्रायासाठी पाठवलेला प्रश्न असा होता की, :

"करनिर्धारक व्यक्ती ही १९५३-५४, १९५४-५५ या करनिर्धारण वर्षांशी संबंधित त्याच्या मागील वर्षाच्या एकूण उत्पन्नातून १३५०/- रुपये आणि १८,०००/- रुपयांची कपात मिळण्यास पात्र आहे का?" "

करनिर्धारक श्री शीतलदास तीरथदास, मुंबई यांच्याकडे उत्पन्नाचे अनेक स्रोत आहेत, त्यापैकी मुख्य म्हणजे मेसर्स शीतलदास तीरथदास या संस्थेच्या नावाने असलेली मालमत्ता, समभाग आणि शेअर्स , बँक ठेवी आणि शेअर्स हे आहेत. ते आर्थिक वर्षाला त्यांचे लेखा वर्ष म्हणून अनुसरतात. १९५३-५४ आणि १९५४-५५ च्या करनिर्धारण वर्षांसाठी, त्यांचे एकूण उत्पन्न अनुक्रमे रु. ५०,३७५/- आणि रु. ५५,१६०/- असे संगणन होते. त्याच्या संगणनेवर त्याने आक्षेप घेतला नाही, परंतु त्याने त्यामध्ये पहिल्या करनिर्धारण वर्षात १३५०/- रुपये आणि दुसऱ्या मूल्यांकन वर्षात १८,०००/- रुपयांची कपात करण्याची मागणी केली कारण हुकूमनाम्यानुसार त्यांना ही रक्कम त्यांच्या पत्नी बाई देवीबेन आणि त्यांच्या मुलांना निर्वाहखर्च म्हणून देणे आवश्यक होते. मुंबई उच्च न्यायालयामध्ये (दावा क्रमांक १०२/१९५१) देखभाल भत्ता, स्वतंत्र निवास आणि मुलीच्या लग्नाचा खर्च आणि देखभालीची थकबाकी इत्यादींसाठी दावा दाखल करण्यात आला होता. ११ मार्च १९५३ रोजी संमती हुकूमनामा पारित करण्यात आला आणि १५००/- रुपये प्रति महिना पोटगी/निर्वाहखर्च भत्ता असा हुकूमनामा त्याच्या

विरोधात पारित करण्यात आला. ३१ मार्च १९५३ रोजी संपलेल्या आर्थिक वर्षासाठी फक्त एकच प्रदान करण्यात आले आणि पत्नी आणि मुलांनी घेतलेल्या फ्लॅटचे भाडे १५०/- रुपये वजा करून, हुकुमा अंतर्गत देखभाल म्हणून दिलेली रक्कम १३५०/- रुपये झाली. दुस-या वर्षासाठी, १५००/- रुपये प्रति महिना देखभाल १८०००/- रुपये झाली जी कपात म्हणून दावा केली गेली. मालमत्तेवर कोणतेही शुल्क आकारले गेले नाही आणि ही बाब आयकर अधिनियमाच्या कलम ९ (१) (iv) अंतर्गत विचारात घेतले जात नाही. करनिर्धारकाने, तथापि, बेजॉय सिंग दुधुरिया विरुद्ध आयकर आयुक्त ^(१)[(1933) I.T.R. 135] या प्रकरणा मध्ये प्रिव्ही कौन्सिलच्या निर्णयाच्या जोरावर प्रस्तूत कपातीचा दावा केला. करनिर्धारकांचा हा विवाद आयकर अधिकाऱ्याने नाकारला होता, ज्यांच्या निर्णयाला अपिलीय सहायक आयुक्तांनी अपीला वर पुष्टी दिली होती.त्या अपीलावर न्यायाधिकरणाने असे निरीक्षण नोंदवले की :

"हे एक शुद्ध आणि साधे प्रकरण आहे, जिथे करनिर्धारकाला त्याच्या उत्पन्नाचा एक भाग अशा व्यक्तींच्या देखभालीसाठी लागू करणे अपरिहार्य आहे ज्यांची देखभाल करण्यासाठी तो वैयक्तिक आणि कायदेशीररीत्या अनिवार्य आहे. प्राप्तिकर अधिनियम अशा परिस्थितीत एकूण उत्पन्नातून कोणतीही कपात करण्याची परवानगी देत नाही. "

न्यायाधिकरणाने प्रकरणाच्या निवेदनात नमूद केले आहे की करनिर्धारकाच्या वकिलांनी पुढील शब्दांत आपला युक्तिवाद मांडला:

"मी माझ्या एकूण उत्पन्नातून या रकमेची कपात करण्याचा दावा करतो कारण माझे वास्तविक एकूण उत्पन्न जे काही मोजले जात आहे, ज्यावर मी वाद घालत नाही, हुकूमनाम्या अंतर्गत दिलेल्या पोटगी/उदरनिर्वाह रकमेपेक्षा कमी आहे."

दिवान किशन किशोर विरुद्ध आयकर आयुक्त ^(२)[(1933) I.T.R. 143] या प्रकरणातील लाहोर उच्च न्यायालयाच्या निर्णयावरही करनिर्धारक व्यक्तीने भर दिल्याचे दिसते.मात्र, न्यायाधिकरणाने वरील प्रश्न उच्च न्यायालयाच्या अभिप्रायासाठी पाठवला.

उच्च न्यायालयाने सेठ मोतीलाल माणेकचंद विरुद्ध आयकर आयुक्त ^(३)[(1957) 31 I.T.R. 735] आणि प्रिन्स खंडेराव गायकवाड विरुद्ध आयकर आयुक्त ^(४)[(1948)16 I.T.R. 294] मध्ये नोंदवलेल्या याच न्यायालयाच्या दोन पूर्वीच्या निर्णयांचे अवलोकन केले आणि असे मानले की उपरोक्त दोन्ही प्रकरणात चाचणी समान होती, यामध्ये जरी मालमतेवर कोणतेही विशिष्ट शुल्क आकारले जात नसले तरीही जोपर्यंत करनिर्धारक व्यक्तीवर प्रदान करण्याचे बंधन होते, जे न्यायालयात लागू केले जाऊ शकते.बेजॉयसिंग दुधुरियाच्या ^(१)[(1933) I.T.R. 135] प्रकरणात, करनिर्धारण करणाऱ्यावर देखरेखीसाठी शुल्क आकारण्यात आले होते आणि प्रिव्ही कौन्सिलने असे निरीक्षण नोंदवले होते की, हे उत्पन्न त्या कारनिर्धारक व्यक्तीपर्यंत कधीही पोहोचले नसून ते देखभाल-धारकांकडे वळवले गेले आहे. अपिलामधील न्यायनिर्णयामध्ये, असे मानले गेले होते की हुकूमनाम्याच्या मर्यादेपर्यंतचे उत्पन्न पत्नी आणि मुलांकडे वळवले गेले आहे आणि कारनिर्धारकांकडे ते प्रत्यक्ष उत्पन्न म्हणून कधीही झाले नव्हते. प्राप्तिकर आयुक्तानी या निर्णयाच्या आणि मुंबई उच्च न्यायालयाच्या आधीच्या दोन निर्णयांच्या सत्यतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले आहे .विभागाने केलेला युक्तिवाद योग्य आहे असे आमचे मत आहे.

ज्या तत्त्वावर या आणि तत्सम प्रकरणांचा निर्णय घ्यायचा आहे ते सांगण्यापूर्वी, आपण काही निर्णयांचा संदर्भ घेऊ शकतो, जे समस्येचे पैलू स्पष्ट करतात.बेजॉय सिंग दुधुरियाच्या प्रकरणातील ^(१)[(1933) I.T.R. 135] न्यायिक समितीचा निर्णय हा या विषयावरील प्रमुख प्रकरण आहे.त्यामध्ये,

राजाच्या सावत्र आईने निर्वाहखर्चापोटी दावा दाखल केला होता आणि एक तडजोड हुकूमनामा पारित केला होता ज्या अंतर्गत सावत्र आईला रु. १,१००/- प्रति महिना, ही रक्कम न्यायालयाने राजाच्या ताब्यात असलेल्या मालमत्तेवर शुल्क म्हणून घोषित केली होती. राजाने ही रक्कम त्याच्या करपात्र उत्पन्नामधून कपात करण्याची मागणी केली होती जी कलकत्ता उच्च न्यायालयाने नाकारली होती. प्रिव्ही कौन्सिलकडे अपील केल्यानंतर , लॉर्ड मॅकमिलन यांनी खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदविले :

"परंतु, अपीलकर्त्याने त्याच्या सावत्र आईला दिलेली रक्कम ही अपीलकर्त्याचे 'उत्पन्न' अजिबात नव्हते, या मताला फेटाळून लावणाऱ्या मुख्य न्यायमूर्तीच्या मताशी त्यांचे अधिपती सहमत नाहीत. न्यायमूर्तीच्या मते हा या प्रकरणाचा खरा दृष्टिकोन आहे."

जेव्हा अधिनियमामधील कलम ३ द्वारे कायद्याने एखाद्या व्यक्तीच्या 'सर्व मिळकती'वर शुल्क आकारण्याचा विषय असतो, तेव्हा तेच त्या व्यक्तीला उत्पन्नाच्या रूपात पोहोचते जे त्याला आकारायचे आहे. प्रस्तूत प्रकरणात, हुकूमनाम्याद्वारे अपीलकर्त्याच्या संपूर्ण साधनसंपत्तीवर त्याच्या सावत्र आईला विशिष्ट मोबदला आकारून , न्यायालयाने त्या मर्यादिपर्यंत त्याचे उत्पन्न त्याच्याकडून वळवले आहे आणि ते त्याच्या सावत्र आईला दिले आहे; त्या मर्यादिपर्यंत तो त्यासाठी जे काही मिळवितो ते त्याचे उत्पन्न असू शकत नाही. अपीलकर्त्याने त्याच्या उत्पन्नाचा काही भाग विशिष्ट प्रकारे लागू होण्याबाबतचे नाही , तर ते त्याच्या हातात येणाऱ्या प्रत्यक्ष उत्पन्न होण्याआधी त्याच्या महसुलातील रकमेच्या वाटपाबाबत आहे. "

या संदर्भात प्रिव्ही कौन्सिलचे आणखी एक प्रकरण पाहिले जाऊ शकते. हे प्रकरण पी. सी. मलिक विरुद्ध आयकर आयुक्त, बंगाल (1) [(1938) 6 I.T.R. 206] असे नोंदवले गेले आहे. तेथे, एका मृत्युपत्रकर्त्याने अपीलकर्त्यांना निष्पादक म्हणून नियुक्त केले आणि त्यांना त्याच्या आद्य श्रद्धाच्या

निमित्ताने उत्पन्नातून १०,०००/- रुपये देण्याचे निर्देश दिले. निष्पादकाने अशा खर्चासाठी ५,५३७/- रुपये दिले, आणि करनिर्धारण करण्यायोग्य उत्पन्नातून ती रक्कम कपात करण्याची मागणी केली. न्यायालयीन समितीने कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या कपातीला परवानगी न देण्याच्या निर्णयाची पुष्टी केली आणि असे निरीक्षण नोंदविले की, ही देयके निष्पादकाच्या हातात येणाऱ्या संपत्तीच्या उत्पन्नातून आणि मृत्युपत्रकर्त्याने त्यांच्यावर लादलेल्या दायित्वाच्या अनुषंगाने करण्यात आले होती. त्यात असे मानले गेले आले की, ज्यामध्ये उत्पन्नाचा काही भाग अधिभावी शीर्षकाद्वारे वळवला गेला असेल अशा व्यक्तीकडून अन्यथा तो मिळाला असता असे नाही आणि म्हणून बेजॉय सिंग दुधुरियाच्या प्रकरणापेक्षा ^(२)[(1933) I.T.R. 135] हे प्रकरण वेगळे आहे.

ही प्रकरणे भारतात विविध प्रकारे लागू केली गेली आहेत, परंतु काही प्रकरणांमधील तथ्ये स्पष्टपणे फरक दर्शिवतात. दिवाण किशन किशोर विरुद्ध आयकर आयुक्त ^(३)[(1933) I.T.R. 143] हे प्रकरण अग्रजाधिकार कायद्याद्वारे शासित अविभाज्य मालमत्तेकरिता होते आणि कुटुंबाला लागू असलेल्या प्रथेनुसार, कनिष्ठ सदस्याला भत्ता देय होता. लवाद म्हणून काम करणाऱ्या उपायुक्तांनी दिलेल्या निवाड्यानुसार आणि मालमत्ता धारकाच्या वडिलांच्या मृत्युपत्र आणि कनिष्ठ सदस्याच्या इच्छेनुसार, कनिष्ठ सदस्याला दरवर्षी ७,२००/- रुपये एवढी रक्कम देय होती. ही रक्कम कपात करण्याची मागणी या आधारावर करण्यात आली होती की ती एक आवश्यक आणि अनिवार्य प्रदान करण्याची रक्कम होती आणि त्यामुळे करनिर्धारण करण्यायोग्य उत्पन्न त्या मर्यादितरूपत कमी केले गेले पाहिजे. असे मानले गेले की, हे उत्पन्न कधीही कुटुंबाच्या किंवा ज्येष्ठ सदस्याच्या उत्पन्नाचा भाग बनले नाही, तर ते मालमत्तेवरील एक प्रकारच्या शुल्काच्या स्वरूपात होते. कनिष्ठ सदस्याला दिलेला भत्ता, त्यात असे मानले गेले होते की, अविभाज्य मालमत्तेच्या बाबतीत जी की, वयाने लहान असलेल्या

सदस्याची स्वतंत्र मालमत्ता होती ज्यावर करनिर्धारण केले जाऊ शकते आणि हिंदू सहदायकि असलेल्या कुटुंब प्रमुखाने त्याच्या सदस्यांना निर्वाह म्हणून दिलेला भत्ता कुटुंबाचे उत्पन्न म्हणून करनिर्धारण करण्यास जबाबदार आहे, हे इथे लागू होत नाही. असेही निरीक्षण नोंदवले गेले होते की जर मालमत्ता विभागली जाऊ शकली असती आणि विभागणी होऊ शकली असती, तर सहसदस्यीय निधीतून कनिष्ठ सदस्याला दिले जाणारे पैसे वेगळ्या आधारावर उभे राहिले असते. अशा परिस्थितीत, कनिष्ठ सदस्याला देय देणे हा एक प्रकारचा शुल्क होता ज्याने करपात्र व्यक्ति मिळणाऱ्या पृथक रक्षित आयचा एक भाग कनिष्ठ सदस्याकडे अशा प्रकारे वळवला की ते करदात्याचे आयकर झाले असे म्हणता येणार नाही.

प्राप्तिकर आयुक्त, मुंबई वि. माकनजी लालजी (१) (१९३७) ५ आय. टी. आर. ५३९) मध्ये असे म्हटले गेले होते की, कुटुंबाच्या मृत सह-भागीदाराच्या विधवा महिलेला भरणपोषण म्हणून दिलेल्या हिंदू अविभाजित कुटुंबाच्या पैशाची गणना करताना, जरी देखभालीची रक्कम न्यायालयाने निश्चित केली होती आणि कुटुंबातील मालमत्तांवर शुल्क आकारले गेले होते, तरी ती व्यय होऊ शकत नाही. हे प्रकरण गंभीर शंकांसाठी खुले आहे, कारण ते बेजॉय सिंग दुधुरियाच्या खटल्यात (१) नमूद केलेल्या नियमांच्या अंतर्गत येते; आणि जरी उच्च न्यायालयाने न्यायिक समितीच्या खटल्यात फरक केला, तरी असे दिसते की हे खरेतर प्रासंगिक नसलेल्या आधारावर वेगळे केले गेले होते, म्हणजे, बेजॉय सिंग दुधुरियाच्या खटल्यात (२) (१९३३) आय. टी. आर. १३५. महाधिवक्त्याने सावत्र आई अजूनही अविभाजित हिंदू कुटुंबाची सदस्य होती ही याचिका सोडून दिली होती. हे एक व्यक्ती म्हणून मूल्यांकनाचे प्रकरण आहे आणि हिंदू अविभाजित कुटुंबाचे मूल्यांकन असेही निदर्शनास आणून देण्यात आले.

आयकर आयुक्त, मुंबई विरुद्ध डी. आर. नाईक (३) (१९३९) ७ आय. टी. आर. ३६२) मध्ये, करपात्र व्यक्ती हा हिंदू अविभाजित कुटुंबातील एकमेव जिवंत सदस्य होता. न्यायालयाच्या हुक्मनाम्याप्रमाणे ज्याद्वारे करपात्र व्यक्तीला अवशिष्ट मृत्युपत्रित दानग्राही म्हणून मालमत्ता प्राप्त करण्याचा अधिकार होता, तथापि, विधवांना देखभालीच्या काही देयकांच्या अधीन होता. विधवा कुटुंबातील सदस्यच राहिल्या. आयकर कायद्याचे कलम ९ हे लागू झाले नसले तरी करदात्याचे करपात्र उत्पन्न हे केवळ परिरक्षा शुल्क भरल्यानंतर शिल्लक राहिलेले असते, असे मत मांडण्यात आले. या खटल्यातील तथ्यांवरून असे दिसून येते की, करदात्याच्या मालमत्तांच्या परिरक्षेसाठी शुल्क आकारले गेले होते. हे प्रकरण न्यायिक समितीने घालून दिलेली तत्त्वे देखील योग्यरित्या समोर आणते की जर एखादे अधिरोही बंधन असेल जे शुल्क निर्माण करते आणि आयकर दुसऱ्या कोणाकडे वळवते, तर अशा प्रकारे दिलेल्या रकमेतून कपात केली जाऊ शकते. शेवटच्या प्रकरणाची तुलना पी. सी. मलिक आणि डी. सी. आयच, इन रे (१) (१९४०) ८ आय. टी. आर. २३६) मध्ये नोंदवलेल्या प्रकरणाशी केली जाऊ शकते. तेथे, इच्छापत्रानुसार लाभार्थ्यांना काही देयके द्यावी लागत होती. ही देयके इतर काही वार्षिकीसह हळूहळू केली जाणार होती. निष्पादक आणि विश्वस्तांना मालमत्तेतून मिळालेल्या आयकरमधूनच देयके दिली जाऊ शकतात आणि ही रक्कम निष्पादकांच्या हाती असलेल्या आयकरासाठी मूल्यांकन करण्यायोग्य होती, असा निर्णय घेण्यात आला. हे निदर्शनास आणून देण्यात आले होते की इच्छापत्रानुसार असे म्हटले गेले होते की ही रक्कम "माझ्या मालमत्तेच्या आयकर मधून " भरली जाणार होती आणि अशा प्रकारे, जे शुल्क आकारले गेले होते ते करदात्यांचे, निष्पादकांचे आयकर होते. हे प्रकरण पी. सी. मलिक विरुद्ध आयकर आयुक्त, बंगाल (२)(१९३८) ६ आय. टी. आर. २०६ मधील प्रिवी कौन्सिलच्या निर्णयाच्या अनुषंगाने आहे.

हीरालालमध्ये, पुन्हा, (३) (१९४५) १३ आय. टी. आर. ५१२ एक संयुक्त हिंदू कुटुंब होते आणि

लवादांनी दिलेल्या दोन निर्णयांनुसार, ज्यांना न्यायालयाचा नियम बनवण्यात आले होते, विधवांना काही भरणपोषण भत्ते देय होते. ही देयके मालमत्तेवर शुल्क म्हणूनही आकारली गेली होती. असे म्हटले गेले होते की देयके अनिवार्य असल्याने आणि अधिरोही शुल्काच्या अधीन असल्याने ती वगळली गेली पाहिजेत. येथेही, विधवांना द्यावी लागणारी रक्कम कुटुंबाकडून शुल्काच्या स्वरूपात एक प्रमुख दायित्व म्हणून त्यांच्याकडे वळवण्यात आली होती आणि हे उत्पन्न संयुक्त हिंदू कुटुंबाला जमा होते असे अजिबात म्हणता येणार नाही.

प्रिन्स खांडेराव गायकवाड विरुद्ध प्राप्तीकर आयुक्त (४) (१९४८) १६ आय. टी. आर. २९४ मध्ये, एक कौटुंबिक विश्वस्त मंडळ होते, ज्यापैकी वसाहतीच्या दोन नातवंडांना आयकरचा एक भाग भरावा लागत असे. अशी तरतूद करण्यात आली होती की जर त्यांची आई वेगळी राहत असेल तर विश्वस्तांनी तिला रु. १८,०००/- प्रति वर्ष द्यावेत. आई वेगळी राहत होती आणि विलेख कार्यान्वित केले गेले ज्याद्वारे दोन नातवंडे आपल्या आईला रु. १५,०००/- दर वर्षी देण्यास तयार झाले.

मुलांनी त्यांच्या जबाबदाऱ्यांपेक्षा जास्त असलेल्या त्यांच्या मूल्यांकन करण्यायोग्य ६००० रुपयांनी आयकर मधून रक्कम वजा करण्याचा प्रयत्न केला आणि मुंबई उच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवून परवानगी दिली की जरी ही रक्कम ऐच्छिक देयके असली तरी ती वैध आणि कायदेशीर शुल्काच्या अधीन आहे जी न्यायालयात लागू केली जाऊ शकते आणि त्यामुळे ती रक्कम अनुच्छेद ९ (१) (४) अंतर्गत वजा करण्यायोग्य होती. न्यायालयाच्या आदेशाद्वारे तयार केलेला आरोप आणि पक्षांच्या कराराद्वारे तयार केलेला आरोप यात कोणताही फरक नाही, परंतु त्या शुल्काद्वारे मालमत्तेतून मिळणारे आयकर वळवण्यात आले आहे असे म्हटले जाऊ शकते जेणेकरून प्रकरण कायद्याच्या अनुच्छेद ९ (१) (४) मध्ये आणले जाईल. हे प्रकरण कायद्याच्या विशिष्ट कलमाच्या अंमलबजावणीचे होते आणि आयकर असो वा नसो आर्थिक आदेशाद्वारे निर्माण केलेल्या बंधनांपैकी

एक नव्हते. त्यामुळे हे प्रकरण सध्याच्या प्रकरणापेक्षा वेगळे आहे आणि त्या प्रकरणातील विशेष परिस्थितीत त्याचा निर्णय योग्य प्रकारे घेण्यात आला होता की नाही याचा विचार करण्याची गरज नाही.

व्ही. एम. राघवलू नायडू अँड सन्स विरुद्ध आयकर आयुक्त (१) (१९५०) मध्ये, करपात्र व्यक्ती हे इच्छापत्राचे कार्यकारी आणि विश्वस्त होते, ज्यांना वासियत कराराच्या आईला आणि विधवा महिलेला भरणपोषण भत्ता देणे आवश्यक होते. या भत्त्यांची रक्कम वजा करण्याची मागणी करण्यात आली होती, परंतु दावा नाकारण्यात आला. सत्य नारायण राव आणि विश्वनाथ शास्त्री, न्यायमूर्ती. जे. यांनी बेजॉय सिंग दुधुरिया (२)(१९३३) आय. टी. आर. १३५ मधील प्रकरणाला प्रिवी कौन्सिलच्या प्रकरणापासून वेगळे केले. विश्वनाथ शास्त्री, जे. यांनी असे निरीक्षण नोंदवले की हिंदू कायदानुसार वसीयतदारावर त्याची पत्नी आणि आई सांभाळण्याचे वैयक्तिक बंधन आहे आणि जर त्याने त्याच्या आयकर चा काही भाग अशा देखभालीवर खर्च केला असता, तर तो त्याच्या मूल्यांकन करण्यायोग्य आयकर मधून रक्कम वजा करू शकला नसता आणि मृत्युपत्रव्यवस्थापकाचे यापेक्षा चांगले नव्हते. न्यायमूर्ती सत्यनारायणा राव पुढे म्हणाले की, ही रक्कम न्यायालयाच्या आदेशाद्वारे किंवा अन्यथा मालमत्तेवर आकारला जाणारा भत्ता नव्हता आणि जो स्वतः वासियतकाराला मिळण्याचा कोणताही अधिकार किंवा हक्क नव्हता. निर्वाहकांना मिळालेल्या आयकर देखभाल म्हणून दिलेली रक्कम समाविष्ट होती आणि त्यातील काही भाग अशा प्रकारे जबाबदारी पार पाडण्यासाठी वापरला जात असे.

शेवटचे उद्धृत केलेले प्रकरण पुन्हा मुंबई उच्च न्यायालयाचे आहे, ज्याने सदरच्या खटल्यातील निर्णयावर प्रभाव पाडल्याचे दिसते. सेठ मोतीलाल, माणेकचंद वि. प्राप्तीकर आयुक्त (१) (१९५७) ३१ आय. टी. आर. ७३५ मध्ये हे नमूद केले आहे. त्या प्रकरणात, एक व्यवस्थापन संस्था

होती, जी ए, त्याचा मुलगा बी आणि ए च्या पत्नीचा समावेश असलेल्या हिंदू संयुक्त कुटुंबाची होती. एक विभागणी झाली आणि व्यवस्थापकीय संस्थेची विभागणी केली जावी यावर सहमती झाली, अ आणि ब व्यवस्थापन संस्थेचे मोबदला प्रत्येकी काही प्रमाणात घेतात परंतु त्यांच्यापैकी प्रत्येकजण अ च्या पत्नीला व्यवस्थापकीय संस्थेतील मोबदल्यामध्ये त्यांच्या संबंधित भागातून २ अणे आणि ८ पैसे देतात. न्यायमूर्ती चागळा, सी. जे. आणि न्यायमूर्ती तेंडोलकर यांनी असे मत मांडले की, अ आणि ब या विभाजनाच्या दस्तऐवजांतर्गत त्यांना व्यवस्थापकीय एजन्सीच्या आयोगाचा केवळ एक भाग मिळावा असा खरोखर हेतू होता आणि अ च्या पत्नीला दिलेली रक्कम अ आणि ब चे उत्पन्न होण्यापूर्वी वळवण्यात आली होती आणि ती वजा केली जाऊ शकते. पानं नंबर ७४१ मध्ये विद्वान न्यायाधीशांनी खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले:

"श्री. कोलाह यांचे निवेदन स्वीकारण्यास आम्ही इच्छुक आहोत की ते एक आरोप आहे, परंतु आमच्या मते, या प्रश्नाचा निर्णय घेणे अनावश्यक आहे कारण जर आपण आयकर कायद्याच्या कलम ९ (१) (iv) अंतर्गत कपातीसाठी केलेल्या दाव्याचा विचार करत असलो तरच या प्रश्नाचे प्रासंगिकता आणि महत्त्व असू शकते, जेथे स्थावर संपत्ति संदर्भात दावा केला जातो, जेथे स्थावर मालमत्तेवर विशिष्ट रक्कम भरण्यासाठी शुल्क आकारले जाते किंवा गहाण ठेवले जाते. या संदर्भासाठी पुरेसे आहे, जर आपण या निष्कर्षावर आलो की भागीरथीबाईला तिच्या २ आणा आणि ८ पैशांच्या समभागाच्या संदर्भात भागीदाराविरुद्ध कायदेशीर अंमलबजावणीयोग्य अधिकार होता आणि ती रक्कम भरणे भागीदारावर कायदेशीर बंधन होते."

ही अशी प्रकरणे आहेत ज्यांनी समस्येचा विविध दृष्टीकोनातून विचार केला आहे. त्यांच्यापैकी काहींनी हे तत्त्व योग्यरित्या लागू केले आहे आणि काहींनी नाही असे दिसते. परंतु त्यातील तथ्यांच्या प्रकाशात निर्णयांची अचूकता तपासण्याचा आमचा प्रयत्न नाही. आमच्या मते, वजा करून घेण्याची

मागणी केलेली रक्कम प्रत्यक्षात करदात्यापर्यंत त्याचे पृथक रक्षित आय म्हणून कधीच पोहोचत नाही की नाही ही खरी परीक्षा आहे. जबाबदाऱ्या, यात काही शंका नाही, प्रत्येक बाबतीत असतात, परंतु कर्तव्याचे स्वरूप हे निर्णायक तथ्य आहे. एखाद्या व्यक्तीने त्याच्या आयकरामधून अर्ज करण्यास बांधील असलेली रक्कम आणि कर्तव्याच्या स्वरूपाने करपात्र व्यक्ति च्या उत्पन्नाचा भाग असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही अशी रक्कम यात फरक आहे. जेथे दायित्वाद्वारे उत्पन्न करदात्यापर्यंत पोहोचण्यापूर्वी वळवले जाते ते वजा केले जाते परंतु जेथे असे उत्पन्न करदात्यापर्यंत पोहोचल्यानंतर दायित्व निर्वाह करण्यासाठी उत्पन्न लागू करणे आवश्यक असते त्याचे परिणामाचे कायदानुसार पालन होत नाही. हा पहिला प्रकार आहे जो खरोखरच माफ केला जाऊ शकतो आणि दुसरा नाही. दुसरा भरणा हा केवळ स्वतःच्या उत्पन्नातून दुसरा एक भाग भरण्याचे बंधन आहे, जो प्राप्त झाला आहे आणि तेव्हापासून लागू आहे. पहिले प्रकरण असे आहे, ज्यामध्ये आयकर कधीही करपात्र व्यक्ति व्यक्तीपर्यंत पोहोचत नाही, जो जरी ते गोळा करत असला, तरी ते त्याच्या आयकरचा भाग म्हणून नव्हे, तर ज्या मुलाला ते देय आहे त्या प्रत्येक मुलासाठी आणि त्याच्या वतीने असे करतो. आमच्या मते, आधी पाठवलेले प्रकरण असे आहे ज्यामध्ये करपात्र व्यक्ति व्यक्तीच्या कुटुंबातील सदस्य राहिलेल्या पत्नी आणि मुलांना करपात्र व्यक्ति व्यक्तीला त्याचे स्वतःचे उत्पन्न मिळाल्यानंतर करपात्र व्यक्ति व्यक्तीच्या आयकरचा एक भाग मिळाला.

हे प्रकरण आयकरच्या एका भागाचा दायित्व पार पाडण्यासाठी अर्ज करण्याबाबत आहे, असे प्रकरण नाही ज्यामध्ये करपात्र व्यक्ति व्यक्ती एका अधिरोही शुल्काद्वारे केवळ दुसऱ्याच्या आयकरचा संग्राहक बनतो. जर मालमत्तेवर किंवा तिच्या आयकरवर असा अधिभार अस्तित्वात असता तर सध्याच्या प्रकरणातील बाब वेगळी असती, जे तसे नाही. आमच्या मते, हे प्रकरण बेजॉय सिंग दुधुरियाच्या खटल्यातील (१)(१९३३) १ आय. टी. आर. १३५ नियमांच्या बाहेर आहे आणि

त्याऐवजी पी. सी. मलिकच्या खटल्यातील (३)(१९३८) ६ आय. टी. आर. २०६ न्यायिक समितीने नमूद केलेल्या नियमांच्या अंतर्गत येते.या कारणांमुळे, आम्ही असे मानतो की उच्च न्यायालयाकडे पाठवलेल्या प्रश्नाचे उत्तर नकारार्थी द्यायला हवे होते.त्यानुसार, आम्ही उच्च न्यायालयाने दिलेले उत्तर सोडवतो आणि या प्रश्नाचे उत्तर नकारार्थी दिले जाईल.अशा प्रकारे येथे आणि उच्च न्यायालयात खर्चासह अपील करण्यास परवानगी आहे.

अपीलाला परवानगी देण्यात आली.

X-X-X-X

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X